

Stanisław Sadurski

Powodzenie w nauce a umiejętności językowe uczniów.

Między kodem ograniczonym, a kodem rozwiniętym
w kształceniu językowych umiejętności ucznia.

**„Ludzkie poznanie, myślenie, wartościowanie
i porozumiewanie się między sobą - są językowe.”**

Maria Nagajowa

Zaniechanie kształcenia językowego w szkole prowadzi do niebezpiecznych skutków w życiu społecznym. Według badań przeprowadzonych przez językoznawców w ostatnich latach, brak lub niewłaściwe kształcenie językowe przyczyniło się do obniżenia poziomu studiów wszystkich kierunków. Zauważono, że studenci słabo rozumieją teksty czytane, mają problemy ze zrozumieniem wykładów, nie potrafią zreferować zagadnień, czy właściwie opowiedzieć o zdarzeniu. Ponadto nie radzą sobie z przedstawieniem rozumowania lub prawidłowo uzasadnić podjętych działań. Wszyscy mają kłopoty z wypowiedziami podczas egzaminów ustnych oraz wykazują się bezradnością, gdy redagują rozprawy seminaryjne lub magisterskie.

Niewykształcone językowo społeczeństwo napotyka szereg utrudnień w życiu zawodowym na przykład podczas kontaktów lekarza z pacjentem, sprzedawcy z klientem, urzędnika z interesantem lub pracownika z przełożonym. Polacy mają problemy w rozumieniu lub tworzeniu różnych pism urzędowych.

Bez językowego przygotowania bardzo trudno uczyć się nowych zawodów w przypadku ich zmiany albo rozpoznać nową sytuację życiową, czy pracowniczą.

Wiadome jest, że nieznanomość gramatyki języka polskiego utrudnia nauczanie języków obcych. Zauważono też, że nauczyciele wszystkich przedmiotów i wszystkich poziomów kształcenia bez przygotowania językowego nie umieją współpracować z uczniami, rozmawiać na określony temat z zachowaniem podmiotowości podopiecznych i szacunku dla każdego z nich. Nie umieją formułować poprawnie pytań, poleceń i zadań.

Nieznanomość językowych reguł wśród uczniów powoduje nieumiejętne konkretyzacje obrazów świata przedstawionego, niewłaściwe utożsamianie się z bohaterem literackim, przeżywaniem jego rozterek, radości i cierpienia.

Absolwenci naszych szkół nie umieją rozmawiać, ani dyskutować odnosząc się do tematu czy przedmiotu dialogu, a kontakt z drugim człowiekiem zamienia się natychmiast w atak na osobę, w spór (kiedy chce się narzucić swoje zdanie drugiemu) lub jeszcze gorzej – w kłótnię (kiedy chce się tego drugiego upokorzyć i sponiewierać).

Nauka o języku wydaje się uczniom i nauczycielom nieużyteczna. Według opinii prof. Reginy Pawłowskiej najbardziej ucierpiały dzieci z nauczania początkowego. Najpierw wyparto ze świadomości społecznej, że najważniejsze dla rozwoju języka jest pierwszych pięć lat życia dziecka, które spontanicznie uczy się języka swego otoczenia i sposobów porozumiewania się z innymi. W tym najwcześniejszym okresie życia rodzi się zdolność do uczuć wyższych, a w języku kodują się: właściwy domowemu środowisku obraz świata, system wartości i sposób porozumiewania się z innymi.

Cytowana wcześniej prof. Regina Pawłowska przyczyny obecnej, niepokojącej sytuacji językowej widzi w przeprowadzonej reformie oświaty z lat osiemdziesiątych ubiegłego wieku,

która zlekceważyła psychologię uczenia się i nauczania w klasach początkowych oraz nauczanie początków czytania i pisanie w przygotowaniu nauczycieli. Ze studiów nauczycielskich (zwłaszcza nauczania początkowego) usunięto psycholingwistykę i podstawy wiedzy o języku polskim. Metodyka nauczania początkowego nie uwzględniała współczesnej wiedzy o polskim systemie fonetycznym i fonologicznym.

Nieświadomość uwarunkowań psycholingwistycznych początkowej nauki czytania i pisanie doprowadziła do lawinowo narastających zaburzeń zwanych dysleksją, dysgrafią, dysortografią.

W polskiej szkole błędy prakseologiczne psychodydaktyki nauczania początkowego osłania się orzeczeniem o dysleksji, dysgrafii czy dysortografii. Takie orzeczenie otrzymuje w polskim szkolnictwie 20, 30, 40 i więcej procent uczniów.

Tymi orzeczeniami młodzież tłumaczy swój analfabetyzm na maturze i na studiach. Trudności w czytaniu nauczyciele tłumaczą niechęcią młodzieży do lektury. W programach szkolnych czytanie należy do kształcenia literackiego, ale badacze literatury nie rozpatrują go jako uczestnictwa w akcie mowy, w roli odbiorcy w kategoriach językoznawczych. Sytuacja odbiorcy w akcie mowy nie budzi zainteresowań ani językoznawców, ani literaturoznawców.

Kształcenie ucznia w roli nadawcy tekstów mówionych i pisanych w obecnej dydaktyce jest także słabo rozpoznawane, zaś prakseologia ćwiczeń w mówieniu i w pisaniu w praktyce szkolnej – nieobecna.

W procesie psychodydaktycznym kształcenie językowe, bardzo złożone i długotrwałe działanie, stanowi podstawę szkolnego nauczania, wychowania ucznia i obejmuje trzy obszary:

1. Rozwijanie (wzbogacanie) osobniczego języka każdego ucznia.

Na każdej lekcji wszystkich przedmiotów prowadzi się ucznia od konkretnego, od doświadczenia poprzez opis, analizę do pojęcia i jego nazwy.

I odwrotnie - od wyrazu poprzez jego objaśnienia do pojęcia, zawsze zgodnie z tematyką materiału lekcyjnego.

2. Budowanie świadomości językowej ucznia, aby znał i rozumiał strukturę języka oraz funkcjonowanie systemu znaków językowych.

W szkole (w starszych klasach od IV zaczynając) opisujemy wyrażenia językowe pod względem formy, znaczenia i ich funkcji. Nacisk kładzie się na semantykę, zwłaszcza zdania. Kształceniu myślenia służą wielorakie operacje na zdaniach.

3. Wdrażanie sprawności językowej ucznia w rolach nadawcy i odbiorcy tekstów.

Kształcenie sprawności językowej pojmowane wszechstronnie jako głównego przedmiotu ogólnokształcącego dotyczą zawsze dwu ról: nadawcy i odbiorcy.

Mówienie, pisanie, słuchanie oraz czytanie są złożonymi procesami językowymi. Na proces czytania składają się grupy czynności: **postrzeganie, rozpoznawanie i rozumienie** znaków językowych. Dopiero po ich właściwym opanowaniu można wprowadzać ucznia w poznawanie dzieła literackiego, które jest dokładnym wyobrażeniem świata przedstawionego w utworze. Analizować i opisywać wewnętrzną organizację tekstu i znaczeń wynikających z nadwyżki porządków różnych warstw utworu oraz dążyć do uświadomienia i oceny problematyki tekstu: filozoficznej, moralnej, egzystencjalnej, estetycznej, politycznej itp.

Szkoła w procesach uczenia się i nauczania powinna uwzględniać możliwości i potrzeby (rozwojowe) konkretnego ucznia, zwłaszcza poziom rozwoju języka oraz zróżnicowanie socjalne tego języka (**posługiwanie się kodem ograniczonym lub kodem otwartym**).

Struktura językowa społeczeństwa jednojęzycznego obejmuje terytorium, warstwę społeczną i powiązania między nimi. Najliczniejsze i najbardziej zróżnicowane są dwie odmiany językowe: wiejska i miejska. Najmniej liczna i nieodróżnicowana społecznie odmiana językowa to język, którym posługują się: naukowcy, pisarze, publicyści, dziennikarze i nauczyciele. Terytorium i

warstwa społeczna warunkują system mowy dziecka. Dziecko naśladuje, przyswaja i wzbogaca język najbliższego środowiska, nabywa określony zasób słownictwa i struktur gramatycznych, nabywa zdolności rozumienia i odczuwania ich wielorakich znaczeń. Dzięki językowi dziecko ma możliwość: dostrzegania i interpretowania otaczającego je świata, nazywania i oceniania cech własnej i czyjejś osobowości, zdawania sobie sprawy z uczuć, motywów postępowania.

Na kształtowanie się języka, umysłowości i osobowości dziecka mają wpływ: poszerzające się pozaśrodowiskowe kontakty społeczne, uczestnictwo w kulturze oraz szkoła.

Dzieci ze środowisk niewykształconych, nieuczestniczących w kulturze, niezainteresowanych awansem oświatowo-społecznym, wychowanych w sposób jedynie nakazowy posługują się **kodem ograniczonym**, czyli językiem ubogim i schematycznym.

Kodem rozwiniętym, czyli językiem odznaczającym się dużą elastycznością i różnorodnością odmian, wyższym poziomem abstrakcji i stopniem ogólności, większym zróżnicowaniem znaczeń wyrazów itp., posługują się uczniowie przeważnie z rodzin wykształconych. Posługiwanie się tylko kodem ograniczonym jest dla wielu uczniów barierą językową utrudniającą, a często uniemożliwiającą osiągnięcie dobrych wyników w nauce, zwłaszcza w zakresie przedmiotów wymagających posługiwania się słowem.

Uczeń nawet mniej zdolny i mniej pracowity, ale o dobrze rozwiniętym systemie mowy wygrywa z uczniem od niego zdolniejszym i pracowitszym, ale mającym tzw. trudności z wypowiedaniem się. Bariery językowe sprawiają, że uczniowie: nie czytają lektur szkolnych, niechętnie wypowiadają się na lekcjach, mają kłopoty z pisaniem wypracowań.

W szkole następuje wyrównanie językowe dzieci pochodzących z różnych środowisk.

W szkole podstawowej uczniowie są zbyt zróżnicowani pod każdym względem: językowym, psychofizycznym, intelektualnym. System mowy nie jest w pełni ukształtowany, rozwija się jeszcze, co najmniej do matury. W gimnazjum i w szkole średniej zróżnicowanie jest o wiele mniejsze.

Umiejętności językowe można doskonalić, gdy uczeń jest: starszy, ma większą wiedzę ogólną, głębszą świadomość językową, ma mocniejszą motywację osobistej pracy nad rozwojem własnego języka. Lekcje każdego przedmiotu szkolnego mają dodatni wpływ na rozwój językowy uczniów. Na lekcji języka polskiego praca toczy się dwiema drogami:

- I. Organizowanie lekcji dających okazję do dyskusji i wypowiedania się w trakcie analizowania i interpretowania czytanej lektury, wydarzeń życia kulturalnego, formułowania wniosków z obserwacji faktów stylistycznych, gramatycznych itp.
- II. Organizowanie lekcji będących umyślnymi ćwiczeniami językowymi. Język sam staje się przedmiotem poznania i świadomej, zamierzonej obróbki. Chodzi przede wszystkim o wyćwiczenie umiejętności:

- sprawnego tworzenia i odbioru tekstów o różnych funkcjach i stylach,
- świadomego i celowego posługiwania się własnym językiem,
- posługiwania się środkami słownikowymi i kompozycyjnymi,
- sprawnego przekształcania tekstu w żądanym celu,
- językowych sposobów uzewnętrzniania bądź ukrywania własnej postawy i uczuć wobec wypowiedzianych treści oraz oddziaływania na ich adresata.

W pierwszej formie uczniowie kształcą mówioną odmianę języka poprzez środowisko rodzinne dziecka, kontakty i role społeczne, szkołę i otoczenie poza szkołą. Odmianę pisaną języka uczeń poznaje i może doskonalić tylko w szkole, tylko na lekcjach języka polskiego.

Umiejętności i nawyki zdobyte dzięki ćwiczeniom odmiany pisanej języka przenoszą się w dużym stopniu na odmianę mówioną, czyniąc ją bogatszą słownikowo i bardziej uporządkowaną pod względem składni i kompozycji.

Bibliografia:

- Brunner J., Kultura edukacji, Kraków, Universitas, 2011.
- Bugajski M. , Język w komunikowaniu , Warszawa, PWN, 2007.
- Dudley G. A., Jak podwoić skuteczność uczenia się. Technika sprawnego zapamiętywania i przywoływania informacji, Warszawa, Wyd. Medium 1994.
- Dyduchowa A., Metody kształcenia sprawności językowej uczniów, Kraków, Wyd. Naukowe WSP, 1988.
- Handke K., Socjologia języka, Warszawa, PWN, 2008.
- Kuszek K., Kompetencje językowe uczniów klas młodszych szkoły podstawowej,[w:] Dziecko w szkolnej rzeczywistości. Złożony a rzeczywisty obraz edukacji elementarnej, red. H. Sowińska, Poznań, UAM, 2011.
- Nagajowa M., Kształcenie językowe w szkole średniej. Polonistyka, 1988 nr 3, s. 220-233.
- Nagajowa M., Tekst literacki jako wzór do kształcenia sprawności językowej ucznia. Stylistyka, 1996 nr 5, s. 19-27.
- Pawłowska R., Czytam i rozumiem... Lingwistyczna teoria nauki czytania, Kielce, Wyd. Pedagogiczne ZNP, 2009.
- Piotrowski A, Ziółkowski M., Zróżnicowanie językowe a struktura społeczna, Warszawa, PWN,1976.